АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА І ПРОЦЕСУ, ТРУДОВОГО ПРАВА

УДК 343.375

Дорохіна Ю. А., к.ю.н., доцент кафедри
цивільного та господарського права
ВНЗ «Національна Академія Управління»

Злочини проти власності: історико-правовий аспект

У статті розглянуто історико-правовий аспект розвитку злочинів проти власності з часів дії Староруського законодавства до сьогодення. Виокремлено основні види злочинів проти власності на різних етапах розвитку, як європейського, так і американського суспільства. Зроблено висновок, що сьогодні назріла нагальна потреба у перегляді основних дефініцій у правовому регулюванні економічних відносин, що обумовлює необхідність розробки нового підходу до кримінально-правової охорони відносин власності.

Ключові слова: власність, злочин, крадіжка, розбій.

В статье рассмотрен историко-правовой аспект развития преступлений против собственности со времен действия Староруского законодательства до настоящего времени. Выделены основные виды преступлений против собственности на разных этапах развития, как европейского, так и американского общества. Сделан вывод, что сегодня назрела неотложная потребность в пересмотре основных дефиниций в правовом регулировании экономических отношений, что обусловливает необходимость разработки нового подхода к уголовно-правовой охране отношений собственности.

Ключевые слова: собственность, преступление, кража, разбой.

The article deals with the historical and legal aspects of crimes against property since the law of the Old Rus to the present. Singled out the main types of crime against property in various stages of development, both European and American society. It is concluded that the present ownership has a special place in the human rights and civil rights, is a measure of well-being of members of society and control social and economic relations. In some cases, the property is regarded as an economic and legal category that historically evolving feature is the allocation (assignment) things as elements of material wealth of society between the various entities (individuals, social groups, state). The set of items belonging to the owner, is an object property that is property of the person, so in this regard the relations of property often referred to as property relations.

Fundamental changes in the legal regulation of economic relations led to a new approach to criminal law protection of property relations. The consequence must be, on the one hand, decriminalization acts which are criminal confess in the old economic conditions, which not only lost their social danger in market conditions, but prevent most of this economy, and with another - to establish criminal prohibitions on variety of types of conduct that are not met before, and caused other economic relations.

Keywords: property crime , theft, robbery.

Актуальність. Розвиток суспільних відносин і зміцнення ролі держави у встановленні каральних заборон потребує доктринально нового підходу до поняття власності та її кримінально-правової охорони. Зазначене є необхідним підґрунтям для концептуального перегляду існуючих дефініцій. Однак, першим кроком у дослідженні зазначеної проблематики є з'ясування історичних витоків становлення та законодавчого закріплення злочинів проти власності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Слід зазначити, що наше дослід-

ження ґрунтується на працях П.П. Андрушка, М.І. Бажанова, Ю.В. Бауліна, О.І.Бойцова, О.О.Дудорова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація, Г.В. Тимейка, В. В. Хилюти та ін.

Мета статті – проаналізувати історичний аспект розвитку злочинів проти власності і на цій основі продовжити розробку понятійного апарату.

Основні результати дослідження. Злочини проти власності мають давню історію, оскільки вони з'явилися з виникненням суспільних відносин. Староруське законодавство мало диференційований підхід до караності корисливих і некорисливих посягань проти власності, серед яких виділяли крадіжку або пошкодження будь-якого майна (зброї, худоби тощо). Вже у той час здійснення такого роду дій каралося найбільш суворими покараннями: наприклад, у Руській Правді це каралося потоком або розграбуванням, у Псковській судній грамоті – стратою [1].

Випадки корисливого заволодіння майном зазначалися терміном «татьба» і хоча його етимологія вказувала на здійснення розкрадання крадькома, таємно, ненасильницьки, під ним мали на увазі будь-яке таємне і відкрите, ненасильницьке викрадення. Разом з татьбою, а пізніше – крадіжкою, грабунком – в староруських джерелах згадується і розбій, проте, як вважають деякі дослідники, спочатку, за часів Руської Правди в більш широкому, ніж викрадання, сенсі: як злочини не майнового, а особистого характеру.

Законодавче закріплення злочинних посягань на власність можна побачити у статтях 35 - 37 Правди Ярославичів (Короткої редакції Руської Правди), де детально описувалися склади злочинів проти власності. Отже, як бачимо, на той час в Київській Русі вже склалися відносини власності, що забезпечувалися кримінально-правовою охороною. За часів Руської Правди злочини проти власності мали досить поширений характер. Найбільш небезпечний вид злочинів проти власності – розбій, підпал чужого майна, конокрадство, яке у Широкій Руській Правді вважалося одним з найбільш тяжких злочинів.

Руська Правда виділяла найдавніший та розповсюджений вид злочину проти власності – крадіжку. Правда Ярослава (Коротка редакція Руської Правди) розглядає крадіжку військового коня та зброї, одягу дружинника (статті 13, 15, 16, 18); Правда Ярославичів (Коротка редакція Руської Правди) передбачала крадіжку майна феодальної садиби (домашній скарб), робочого коня та іншої домашньої худоби; дров і сіна (статті 21, 28 - 29, 31, 32, 34 - 40); Широка Руська Правда (статті 33 - 46, 63, 69 - 73, 75 - 77, 79 - 84, 121) – також крадіжку холопів [1].

Про небезпечність та розповсюдженість крадіжок для власників свідчить той факт, що з 22 статей Правди Ярославичів 12 передбачали відповідальність саме за крадіжку (у Широкій Правді – 28 статей). Під поняттям «татьба» визначалося таємне викрадення чужого майна, детально описувався склад цього протиправного діяння. Предметом злочинів проти власності завжди визнавалися земля, тварини, худоба (особлива увага приділялась коням), птахи, річкові та морські судна, предмети господарського призначення й інші речі матеріального світу [1].

Кримінальні норми, спрямовані на охорону власності від злочинних посягань, можна також знайти в законодавчих актах Великого князівства Литовського. Судібник 1468 р. і Статути Великого князівства Литовського (1529 р., 1566 р., 1588 р.) передбачали цілі розділи, присвячені злочинам проти власності: «Про злодейство», «Об грабеже и навязке» [2]. До злочинів проти рухомого майна належали: нахід або наїзд, розбій, грабіж, крадіжка, привласнення, пошкодження чужого майна, незаконне користування майном. Проте, в більшості джерел староруського права містяться норми, в яких закріплюються лише способи скоєння майнових злочинів,

але їх зміст не розкривається. До того ж, законодавчі акти того часу здебільшого мали на меті захист власності феодалів і пануючого класу.

Приблизно те саме можна спостерігати у Судібниках 1497 і 1550 рр., Соборному Укладенні 1649 р., Артикулі Військовому Петра I 1715 р., імператорському Указі 1781 р., де значно розширюється кримінально-правова охорона об'єктів власності, проводиться розмежування між грабунком та розбоєм, зароджуються поняття привласнення і шахрайства, встановлюється відповідальність за викрадання з «государева двора», церкви тощо [2]. Таким чином, забороняючи будь-які способи посягань на власність, кримінальне право того часу визнавало і охороняло доктринальні принципи охорони власності. Підставою диференціації відповідальності за ці злочини були не вартісні, а натурально-економічні властивості речі.

У середині XVI ст. (у Судібнику 1550 р.) вперше проводиться розмежування грабежу і розбою, відповідно ненасильницького і насильницького злочину [3]. У Соборному Укладенні 1649 р. помітно розширюється кримінально-правова охорона об'єктів власності [4].

Виокремлюючи спеціальну главу про розбійні справи, Соборне Укладення не лише згадує в ній про злодіїв і розбійників, але і дає особливе розпорядження відносно шахраїв, вимагаючи застосовувати до них положення, встановлені за першу татьбу, не розкриваючи ознак шахрайства.

Лише Указ 1781 року вперше роз'яснює, що до шахрайства потрібно відносити: а) кишенькову крадіжку; б) раптове викрадання чужого майна, розраховане на спритність, прудкість дій винного; в) заволодіння майна шляхом обману. При цьому шахрайство пов'язувалося з відкритим, крадіжка – з таємним, а грабіж – з насильницькою крадіжкою [5].

Якщо звернутися до аналізу європейських джерел, то можна побачити, що перший кримінальний кодекс – французький Code penal 1810 р. – передбачав главу «Злочини і проступки проти власності», яка складалася з трьох частин: а) крадіжка; б) банкрутство, шахрайство та інші види обману; в) руйнування, пошкодження, спричинення шкоди [6]. Система майнових злочинів в Німеччині будується виходячи з їх об'єкту. Відповідно, доктриною кримінального права розрізняються злочини: а) проти власності (крадіжка; привласнення; розбій; пошкодження майна); б) проти майна в цілому (шахрайство; зловживання довірою; здирство; приховування злочинця і майна, здобутого злочинним шляхом); в) проти окремих майнових благ (протиправне вилучення власником своєї речі; банкрутство і злочини, пов'язані з банкрутством; незаконне використання транспортного засобу тощо); г) створення загрози майну (азартні ігри і лотереї, лихварство тощо) [7].

Відповідальність за скоєння злочинів проти власності в англійському кримінальному праві регламентується Законом (актом) про крадіжку 1968, 1978, 1996 рр. і Законом про злочинне спричинення шкоди майну 1971 р. Умовно всі майнові злочини можна розділити на наступні види: а) крадіжка; б) обманні злочини або шахрайство; в) злочини, пов'язані з крадіжкою; г) інші злочини проти власності.

Становлення і розвиток американського законодавства про боротьбу з майновими злочинами відбувалося на основі англійського загального права. Кримінальний кодекс США пропонує посягання на майно згрупувати таким чином: а) підпал, злочинне спричинення збитку і інші види знищення майна; б) берглери та інші види злочинного вторгнення; в) пограбування; г) розкрадання і близькі до нього посягання; д) підлог документа і обманні прийоми [8]. Як бачимо, злочини підрозділяються на майнові та злочини проти особи і власності.

Досліджувані правові норми виникли в європейському праві ще в середні віки, проте, сучасний їх стан визначається багато в чому розвитком майнових відносин у минулому і поточних століттях. Норми щодо майнових злочинів в законодавстві європейських держав багато в чому є подібними, а їх національні особливості визначають юридичну техніку конструювання кримінально-правової заборони [9].

Таку систему можна було спостерігати і в дореволюційному кримінальному праві. Зведення законів кримінальних, яке увійшло до 15 тому Зведення законів Російської імперії 1832 р. та віднесено до майнових злочинів охоплював святотатство, розриття могил з метою пограбування, злочини, що завдають збиток казенному майну, викрадення, марнування і втрату казенного майна, розбій, підпал, шахрайство, крадіжку, грабіж тощо.

Укладення про покарання кримінальні і виправні 1845 р. розрізняло приватну, державну і колективну власність, і підрозділяло склади злочинів на декілька видів: а) винищування і пошкодження чужого майна; б) заволодіння чужим нерухомим майном; в) викрадання майна; г) привласнення і приховування чужої власності; д) злочини і провина по договорах і зобов'язаннях [10]. Таким чином, дореволюційне кримінальне право акцентувало увагу на охороні різних видів власності.

В Укладенні про покарання кримінальні і виправні 1845 р. викрадення майна вбачалося лише в діяннях, які розуміються як крадіжка, грабіж, розбій і шахрайство [3].

При цьому термін «крадіжка» трактувався в тому сенсі, яке він мав ще за часів Руської Правди: «Кражей признается всякое, каким бы то ни было образом, но втайне, без насилия, угроз и вообще без принадлежащих к свойству разбоя или грабежа обстоятельств, похищение чужих вещей, денег или иного движимого имущества» [1].

Стосовно складу грабежу розрізнялися два різновиди дій, унаслідок чого він визначався як: «во-первых, всякое у кого-либо отнятие принадлежащего ему или же находящегося у него имущества, с насилием или даже с угрозами, но такого рода, что эти угрозы и самое насильственное действие не представляли опасности ни для жизни, ни для здравия, или свободы того лица; во-вторых, всякое, хотя бы без угроз и насилия, но открытое похищение какого-либо имущества в присутствии самого хозяина или других людей» [1].

Відповідна дефініція була сформульована і відносно розбою: «... всякое на кого-либо, для похищения принадлежащего ему или находящегося у него имущества, нападение, когда оное учинено открытою силою с оружием, или хотя бы без оружия, но сопровождалось или убийством, или покушением на оное, или же нанесением увечья, ран, побоев или других телесных истязаний, или такого рода угрозами или иными действиями, от которых представлялась явная опасность для жизни, здравия, или свободы лица или лиц, подвергшихся нападению» [1].

На початку XX ст. законодавство про відповідальність за злочини проти власності було значно вдосконалене. У кримінальному праві Російської Імперії виділялася якісно однорідна група посягань на чуже майно. Об'єктом майнових посягань визнавалося майно як конкретний предмет юридичного панування людини, як одна з частин його сфери. Згідно з Кримінальним Укладенням 1903 р. система майнових злочинів фактично була побудована виходячи з об'єкту посягання, до якого було віднесено «майно взагалі» [11]. Вважаючи розмежування крадіжки і грабежу штучною потребою практики, яка не відповідає дійсності, розробники Кримінального Укладення 1903 р. об'єднали крадіжку і ненасильницький грабіж в один склад, позначивши його терміном «крадіжка». Характеризуючи його як таємне або відкрите викрадання чужого майна. Укладення одночасно внесло корективи до поняття розбою, відмітною ознакою якого називалося

викрадання майна із застосуванням насильства над особою або загрози, незалежно від характеру насильства і того, пов'язано воно з нападом чи ні [12]. Розробники Укладення, визначаючи кожен спосіб викрадання, підкреслювали необхідність спеціальної мети: у складах крадіжки, розбою і шахрайства – привласнення майна, у складі здирства – здобуття для себе або іншої особи майнової вигоди [13].

Побудова системи майнових злочинів в радянському кримінальному праві на першому етапі свого розвитку була подібною до законодавства дореволюційного періоду, не дивлячись на те, що наприкінці 1918 р. була введена пряма заборона на використання дореволюційних законів. Це було обумовлено відсутністю чіткої законодавчої регламентації конкретних складів і видів злочинів проти власності; правотворчість не відрізнялася системністю та централізованістю. Основне завдання боротьби з «майновими злочинами» формулювалося в загальному вигляді, лише окремі склади злочинів спеціально виділялися в декретах радянської влади, але і в цих випадках злочини просто констатувалися без всебічної розробки їх юридичних ознак.

Проте, радянський період розвитку цих норм характеризувався руйнуванням системи майнових злочинів. Домінуючою ідеєю радянського кримінального законодавства був пріоритет державних інтересів. Цей процес істотним чином вплинув і на визначення кола караних діянь, і на визначення ознак окремих складів злочинів і покарання за них. У основі даної системи знаходилося об'єктивне спрощення майнових стосунків, поширення державного розпорядчого управління на економічну сферу і відповідне поширення на цю сферу норм щодо посадових і господарських злочинів [14].

Згідно з КК РСФСР 1922 р.: 1) крадіжка є «таємне викрадання майна, що знаходиться у володінні, користуванні або розпорядженні іншої особи або установи»; 2) грабіж – «відкрите викрадання чужого майна у присутності особи, яка володіє, користується або розпоряджається майном, але без насильства над особою, або з насильством, небезпечним для життя і здоров'я потерпілого»; 3) розбій – «відкритий, з метою викрадання майна, напад окремої особи, поєднаний з фізичним або психічним насильством, яке загрожує смертю або каліцтвом» [3].

Надалі Указом Президії Верховної Ради СРСР від 4 червня 1947 р. «Об усилении охраны личной собственности граждан» було надане інше визначення крадіжки: «таємне або відкрите викрадання майна громадян», внаслідок чого, скасувавши поняття грабунку, наше законодавство повернулося до трактування, яке містилося в Кримінальному Укладенні 1903 р. [15].

Крім того, одночасно був прийнятий Указ «Об уголовной ответственности за хищение государственного и общественного имущества», яким всі способи розкрадання підрозділялися на крадіжку, привласнення, розтрату і інше розкрадання державного майна [16].

Законом РРФСР «О хищениях» від 7 серпня 1932 року всі особи, які вчинили розкрадання, проголошувалися «ворогами народу», причому терміном «розкрадання» в даному випадку охоплювалися всі форми посягання на соціалістичну власність (крадіжка, грабіж, розбій, привласнення, шахрайство тощо) [17].

У радянській юридичній літературі того часу все ще поширеною залишалася думка, що безпосереднім об'єктом посягання на власність є майно, речі. Проте в подальшому такий підхід був визнаний неправильним, оскільки майно не є об'єктом злочину, оскільки вина особа зазіхає не на майно, і шкода злочином заподіюється не речі, а її володареві.

Найбільш істотною особливістю КК 1960 років було те, що він довгий час розрізняв посягання на соціалістичне (державне, колективне) та індивідуальне майно громадян. Такий підхід не був випадковим, тому що в його основі лежала ідея необхідності забезпечити ідеальну охорону соціалістичної власності.

Доктриною радянського кримінального права також було запропоновано розрізняти «відносини власності» як об'єкт злочинів проти власності, а «майно» як предмет цих злочинів [18], тоді як поняття «майнові злочини» було визнане неправильним і жорстоко критикувалося. Під майном стали розуміти саме «сукупність речей, певну сукупність матеріальних предметів зовнішнього світу», а майнові права з предмету розкрадань фактично виключалися.

Отже, КК 1960 р., який втратив чинність 1 вересня 2001 р. право власності «охороняв» двома різними главами. При цьому покарання за злочини проти державної та колективної власності були набагато суворішими, ніж аналогічні діяння проти індивідуальної власності. В кодексі 1960 р. було більш детально виписано способи посягань на державну та колективну власність ніж на індивідуальну. В КК Україні 2001 р. цей недолік було усунуто, адже заборони посягань на власність суб'єкта права власності було закріплено в єдиному розділі «Злочині проти власності».

Висновки. Сьогодні власність займає особливе місце в системі забезпечення прав людини і громадянина, служить показником благополуччя членів суспільства і регулятором соціально-економічних відносин. У ряді випадків власність розглядається як економічна і правова категорія, що історично розвивається, особливістю якої є розподіл (привласнення) речей як елементів матеріального багатства суспільства між різними особами (окремими індивідами, соціальними групами, державою). Сукупність речей, що належать власникові, складає об'єкт власності, тобто майно відповідної особи, тому в зв'язку з цим відносини власності незрідка називаються майновими відносинами.

Докорінна зміна у правовому регулюванні економічних відносин обумовила новий підхід до кримінально-правової охорони відносин власності. Наслідком чого має бути, з одного боку, декриміналізація діянь, які визнавалися злочинними в старих умовах господарювання, що не просто втратили колишню суспільну небезпеку в умовах ринкових відносин, але перешкоджають самому розвитку цієї економіки, а з іншої — до встановлення кримінально-правових заборон на цілий ряд видів діянь, які не зустрічалися раніше та викликані іншими господарськими відносинами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Русская правда. Памятники русского права. / Вып. 1. — М., Юрлитиздат. — 1952. — С. 121.

2. Кочои С.М. Ответственность за корыстные преступления против собственности / С.М.Кочои. — М., 2000. — С. 11 — 16.

3. Российское законодательство X-XX веков в 9-ти томах. / Законодательство Древней Руси. Т.1. — М., Юридическая литература. — 1984. — С. 83.

4. Владимирский-Буданов М.Ф. Обзор истории русского права. — Ростов-на-Дону., Феникс. — 1995. — С. 329.

5. Памятники Русского права. Выпуск третий. — М., Юрлитиздат, 1957. — С. 359.

6. Решетников Ф.М. Буржуазное уголовное право — орудие защиты частной собственности / Ф.М.Решетников. — М., 1982. — С. 31 — 32.

7. Клепицкий И.А. Имущественные преступления (сравнительно-правовой аспект) / И.А.Клепицкий // Законодательство. — 2000. — № 1. — С. 61—62.

8. Козочкин И.Д. Уголовное право США: успехи и проблемы реформирования / И.Д.Козочкин. —

СПб., 2007. – С. 372 – 373.

9. Литвинов В.И. Корыстные посягательства на личную собственность и их предупреждение / В.И.Литвинов. – Минск: Университетское, 1989. – 271 с.

10. Бойцов, А.И. Преступления против собственности / А.И.Бойцов. – СПб., 2002. – С. 12.

11. Жижиленко, А.А. Преступления против имущества и исключительных прав / А.А.Жижиленко. – М., 1928. – С. 6.

12. Имущество как предмет преступлений против собственности в уголовном праве / В. В. Хилюта / / Государство и право. – 2009. – № 7. – С. 96 – 101.

13. Винокурова Н.С. Актуальные проблемы уголовно-правовой характеристики вымогательства // Российский следователь. – 2005. – № 4. – С. 18.

14. Кригер Г.А. Уголовно-правовая борьба с хищениями социалистического имущества в СССР: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. – М., 1965. – С. 3 – 4.

15. Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР 1917-1952 гг. / Под ред. проф. Голякова И.Т. М., Госполитиздат. – 1953. – С. 59.

16. Исаев И.А. История государства и права России. – М., БЕК. – 1994. – С. 80.

17. Шаргородский М.Д. Вина и наказание в советском уголовном праве. – М., Юриздат. – 1945. – С. 138.

18. Розенберг, Д.Н. О понятии имущественных преступлений в советском уголовном праве (Объект и предмет посягательства) / Д.Н.Розенберг // Ученые записки Харьковского юридического института. – Вып. 3. – Харьков, 1948. – С. 55.

УДК 347 : 658.788

Єсімов С. С., доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін ЛДУВС, к.ю.н., доцент;

Висоцька Х. А., асистент кафедри транспортних технологій НУ «Львівська політехніка».

Окремі аспекти відповідальності експедитора в контексті цивільно-правової природи транспортно-експедиційної діяльності

У статті порушуються теоретичні аспекти транспортно-експедиційної діяльності щодо цивільно-правової природи договору транспортної експедиції та на цій підставі розглядається відповідальність експедитора в аспектах визначених Цивільним кодексом України та Законом України «Про транспортно-експедиційну діяльність».

Ключові слова: транспортно-експедиторська діяльність, договір транспортної експедиції, транспортно-експедиторська послуга, експедитор, клієнт, правова відповідальність.

В статье поднимаются теоретические аспекты транспортно-экспедиционной деятельности по гражданско-правовой природы договора транспортной экспедиции и на этом основании рассматривается ответственность экспедитора в аспектах определенных Гражданским кодексом Украины и Законом Украины «О транспортно-экспедиционной деятельности».

Ключевые слова: транспортно-экспедиторская деятельность, договор транспортной экспедиции, транспортно-экспедиторская услуга, экспедитор, клиент, правовая ответственность.

The article raised the theoretical aspects of freight forwarding activities for the civil nature of the contract of transport expedition and for that reason is considered the responsibility of the forwarder in the aspects of the